

Mykhaila Drahomanova, (Vypusk 45: zbirnyk naukovykh prats), 137-147. DOI: <https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series19.2023.45.22> [in Ukrainian].

7. Bandura, A. Felf-efficacy: Toward a unifying theory of Behavior chade // Psychological Review. -1977.-v.84.-P.191-215.[in English]

8. Searle John R. The rediscovery of the mind / John R Searle. – Cambridge, MA: The MIT Press, 1992. – 320 p. [in English].

УДК: 376-056

Тетяна Скакодуб,

аспірантка,

ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України

e-mail: Tatitka@ukr.net

orcid.org/0009-0004-9255-1105

Tetiana Skakodub,

Graduate student,

Mykola Yarmachenko Institute

of Spesial Pedagogy and Psychology

of the National Academy of educational sciences of Ukraine,

correctional teacher

Кошунальний заклад освіти «Спеціальна школа «ШАНС»

Дніпропетровської обласної ради»

49074, м. Дніпро, вул. Батумська, 2а

Municipal educational Institution

of the Dnipropetrovsk Regional Council

«Special School «CHANCE»

49074, Dnipro, Batumska St., 2a

Ганна Блеч,

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник

anna.blech8@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-4884-6024

Researcher ID 0-7749-2016

HannaBlech,

candidate of Pedagogical Sciences Senior Researcher

Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка
Національної академії педагогічних наук України вул. М. Берлінського 9, м.
Київ
04060, Україна

Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology of the
National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine
st. 9, Berlinsky M., Kyiv, 04060, Ukraine

ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ШКОЛЯРІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

TO THE PROBLEM OF FORMING ENVIRONMENTAL COMPETENCE IN SCHOOLCHILDREN WITH DISORDERS OF INTELLECTUAL DEVELOPMENT

Анотація. Статтю присвячено аналізу проблеми формування екологічної компетентності школярів з порушеннями інтелектуального розвитку. Зазначено, що формування екологічної компетентності є одним із ключових завдань для розвитку екологічно культурної особистості, формування природоохоронної діяльності підростаючого покоління. Розглянуто компетентнісний підхід у навчанні учнів з порушеннями інтелектуального розвитку як головний компонент сучасної освіти. Визначено, що екологічна компетентність – це сукупність знань, умінь і навичок, спрямованих на охорону природи. Проаналізовано складові екологічної компетентності. Зазначено, що екологічна компетентність є складовою екологічної культури людини.

Ключові слова: екологічна компетентність, школярі з порушеннями інтелектуального розвитку.

Abstract. The article is devoted to the analysis of the problem of forming environmental competence of schoolchildren with intellectual disabilities. It is noted that the formation of ecological competence is one of the key tasks for the development of an ecologically cultured personality, the formation of environmental protection activities of the younger generation. The competence-based approach to teaching students with intellectual disabilities as the main component of modern education is considered. It is determined that environmental competence is a set of knowledge, skills and abilities aimed at nature protection. The components of environmental competence are analysed. It is noted that environmental competence is a component of human environmental culture.

Key words: environmental competence, students with intellectual disabilities.

Актуальність дослідження. У найважливіших документах, присвячених проблемам навколишнього середовища і гармонійного розвитку людства, велика увага приділяється екологічній культурі і свідомості, інформованості людей про екологічну ситуацію в світі, регіоні, в місці проживання, їх обізнаності з можливими шляхами розв'язання різних екологічних проблем, з концептуальними підходами до збереження біосфери. Пріоритетність даного питання у реформуванні сучасної науки та освіти визначено нормативно-правовими документами, зокрема: Державною національною програмою «Освіта. Україна XXI століття», Законом «Про концепцію екологічної освіти в Україні», Стратегією розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки та ін.

Формування екологічної компетентності людини є одним із першочергових завдань сьогодення. Шлях до екологічної

культури лежить через ефективну екологічну освіту. Насамперед означена проблема стосується виховання підростаючого покоління, тому що саме діти – це майбутнє людства. Тому так важливо здійснювати формування екологічної компетентності у дітей, формувати особистість, яка вміє жити в гармонії з природою, відчувати себе її частиною, для якої нормою життя є дбайливе ставлення до неї.

Одним із актуальних запитів сучасного суспільства є підвищення екологічної освіти учнів в шкільних та позашкільних закладах та забезпечення гармонізації стосунків суспільства і природи у контексті раціонального природокористування, що можливе за умови набуття учнями екологічної грамотності та екологічної компетентності, зокрема і у школярів з порушеннями інтелектуального розвитку. Адже формування екологічної компетентності у дітей із порушеннями інтелектуального розвитку не лише сприяє вдосконаленню і корекції екологічної діяльності та поведінки таких учнів, а й чинить позитивний вплив на їх всебічний розвиток, соціальну інтеграцію та самооцінку.

Важливим напрямом освіти дітей з інтелектуальними порушеннями є формування системи знань, умінь, навичок, цінностей, мотивації до особистісної участі у розв'язанні екологічних проблем. Для вирішення цих питань запроваджено компетентнісний підхід в контексті основних положень Нової української школи. У Концепції НУШ зазначено, що однією із ключових компетентностей, яку необхідно формувати в учнів, є екологічна грамотність і здорове життя. Суть цієї компетентності

полягає в умінні розумно та раціонально користуватися природними ресурсами в межах сталого розвитку, усвідомленні ролі навколишнього середовища для життя і здоров'я людини, здатність та бажання дотримуватися здорового способу життя. Найважливішою складовою екологічної компетентності є формування мотивації учнів щодо збереження і примноження природи та її багатств. Головною метою екологічної освіти в контексті НУШ є виховання в учнів заощадливого природокористування, усвідомлення ролі навколишнього середовища у житті сьогодення і майбутнього та вміння дотримуватись здорового способу життя і збереження природи. Сьогодні перед педагогами стоїть завдання формування екологічної культури учнів, починаючи з наймолодших і закінчуючи старшими школярами, враховуючи їхні вікові та психологічні індивідуальні особливості.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Формування екологічної компетентності на різних етапах онтогенезу особистості було предметом наукових пошуків О. Гуренкової, Д. Єрмакова, Т. Коростельової, О. Пруцакової, Н. Пустовіт та ін. У початковій школі вперше формується система знань про природу, тому ставлення учнів до неї залежить від того, наскільки вони оволодівають цими знаннями, як у них буде сформовано екологічне мислення та компетентність.

Основні підходи до змісту, сутності та структури екологічної компетентності, визначення принципів, за якими відбувається її формування, визначено у працях О. Колонькової,

В. Маршицької, О. Пруцакової, Н. Пустовіт, Л. Руденко, Л. Титаренко та ін. На необхідності формування екологічних знань і уявлень наголошується в дослідженнях В. Воронкової, Т. Головіна, Т. Ліфанова та ін.

Вчені в галузі спеціальної педагогіки та психології вже тривалий час займаються розробкою теоретичних та практичних шляхів екологізації навчання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку. Напрацювання з цієї тематики знаходимо у результатах наукових досліджень В. Бондаря, О. Вержиковської, В. Синьова. Про важливість і необхідність формування дбайливого ставлення до природи у дітей з інтелектуальними порушеннями зазначали Є. Калініна, Н. Морозова, Є. Стребелева та ін. Питання навчання природознавства у спеціальній школі, зокрема і формування екологічної грамотності, культури дітей із порушеннями інтелектуального розвитку, розглядаються в працях В. Бондаря, А. Берзнієкса, Г. Блеч, О.Вержиковської, Є. Ковальнової, В. Постовської, Л. Румянцевої, Л. Співак, Я. Співак, Л.Стожок, С. Трикоз, Є.Худенко, Г. Яблокової та ін. Значущість та можливості корекційно-розвивальної роботи з екологічного виховання дітей із психофізичними особливостями обґрунтовано у наукових працях К. Данилюк, С. Кондратенко, О. Охріменко, Г. Петренко, Н. Пустової, М.Філоненко. Вченими І. Матвійчук, Л. Одинченко, В.Синьовим, Т. Скиба, О. Шевельовою та іншими досліджено дану проблему в контексті вивчення географічного матеріалу у спеціальному загальноосвітньому закладі.

Наразі науковці та практики продовжують пошуки шляхів забезпечення ефективної організації процесу навчання з формування екологічної компетентності та цілісної спеціальної технології щодо її формування в учнів з порушеннями інтелектуального розвитку.

Мета статті – аналіз психолого-педагогічної літератури щодо наукових поглядів і власних спостережень з проблеми дослідження, визначення й обґрунтування теоретичних засад формування екологічної компетентності, розкриття суті поняття «екологічна компетентність», її компонентів та складників.

Методи дослідження. Під час написання статті використовується теоретичний метод дослідження: аналіз методичної, психолого-педагогічної, соціальної літератури.

Виклад основного матеріалу. Розвиток та інтеграція України в європейську спільноту здійснюють значний вплив на організацію освітнього процесу. Міністерством освіти України було запроваджено в освітній процес концепцію Нової української школи. Важливим напрямом реформування шкільної освіти дітей з порушеннями інтелектуального розвитку в контексті реалізації Нової української школи є компетентнісний підхід до навчання, який готує дітей до життя, вчить їх критично мислити, аналізувати ситуації та опрацьовувати їх. Принципи навчання змінили свій вектор з накопичення знань та інформації на встановлення причинно-наслідкових зв'язків та накопичення з отриманої інформації необхідних знань. Нова українська школа ставить за

мету навчити дітей постійно опановувати нові знання, черпати необхідну інформацію та застосовувати її впродовж життя.

Метою освіти дітей з порушеннями інтелектуального розвитку є гармонійний розвиток особистості, підготовка дитини до самостійного життя, формування життєво необхідних знань, умінь і навичок для застосування їх на практиці, розвиток навичок здорового способу життя та виховання екологічно свідомої особистості. Засвоєння загальнонавчальних, соціальноадаптивних знань, умінь і навичок закладає основу для подальшої успішної соціалізації особистості.

Компетентнісний підхід до навчання забезпечує право кожного учня на індивідуальний розвиток з урахуванням його пізнавальних можливостей. Водночас орієнтуються на зону найближчого розвитку учня, тобто на його потенційні можливості, які реалізуються на даний час завдяки різним видам педагогічної зовнішньої допомоги, а в подальшому стануть надбанням самостійної життєдіяльності дитини [15].

Процес формування екологічної компетентності учнів шляхом засвоєння системи інтегрованих знань про природу, способів навчально-пізнавальної діяльності, розвитку ціннісних орієнтацій у різних сферах життєдіяльності та природоохоронної практики враховано в Державному стандарті початкової освіти (2018р.), який ґрунтується на засадах компетентнісного та особистісно орієнтованих підходах до навчання, враховує вікові особливості психофізіологічного розвитку дитини.

В процесі аналізу поняття «екологічна компетентність» треба звернутись до тлумачення в педагогіці первинного поняття – «компетентності», та до поняття «компетенції».

Важливою складовою компетентнісного підходу є розвиток ключових компетентностей. Автори Нової української школи виділяють одинадцять ключових компетентностей – спілкування державною мовою, рідною мовою (в разі, якщо вона відрізняється від державної), іноземними мовами, математична, природнича, соціально-трудова, екологічна, інформаційно-комунікаційна, навчання впродовж життя, громадянська та соціальна, культурна, фінансова компетентності. Ці компетентності формують вміння спілкуватися, взаємодіяти та співпрацювати з оточуючими дітьми та дорослими.

У проєкті Нової української школи зазначають, що компетентність – це динамічна комбінація знань, способів мислення, поглядів, цінностей, навичок, умінь, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно провадити професійну та подальшу навчальну діяльність [1].

Отже, компетентність це сукупність знань, умінь і навичок, які характеризують особистість як здатну для успішного виконання певної дії в певній області. Ця здатність передбачає глибокі знання в обраній сфері, конкретні навички, особливий стиль мислення, а також усвідомлення відповідальності за власні дії.

Важливо розуміти, що в науці існує деяка термінологічна і концептуальна плутанина навколо термінів «компетентність» і

«компетенція» як тотожних за значенням, але в свою чергу вітчизняні дослідники їх розділяють. М. Головань зазначає, що компетенція – це певна норма, досягнення, яка може свідчити про можливість правильного вирішення якого-небудь завдання, а компетентність – це оцінка досягнення (або недосягнення) цієї норми. Компетентність виступає як якість, характеристика особи, яка дає їй змогу (або навіть дає право) вирішувати певні завдання, виносити рішення, судження у певній галузі. Основою цієї якості є знання, обізнаність, досвід соціально-професійної діяльності людини. Цим самим підкреслюється інтегративний характер поняття «компетентність» [5]. У Концепції Нової української школи зазначено, що однією із ключових компетентностей, які необхідно формувати в учнів, є екологічна грамотність і здоровий спосіб життя. Суть цієї компетентності полягає в умінні розумно та раціонально користуватися природними ресурсами в межах сталого розвитку, усвідомленні ролі навколишнього середовища для життя і здоров'я людини, здатність та бажання дотримуватися здорового способу життя. Найважливішою складовою екологічної компетентності є формування мотивації в учнів щодо збереження і примноження природи та її багатств.

Формування екологічної компетентності є важливою в сучасних умовах розвитку громадянського суспільства через зростаючу загрозу екологічної кризи, тому освітні заклади грають визначну роль у формуванні еко-особистості. Отже, для подальшого дослідження важливим є визначення сутності поняття

«екологічна компетентність». Сьогодні єдиного підходу до визначення поняття екологічної компетентності немає.

Так, у психолого-педагогічній літературі поняття «екологічна компетентність» розглядається як динамічна комбінація знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та в подальшому навчальну діяльність, і є результатом на певному рівні освіти (І. Мостов'як).

У свою чергу Л. Руденко зазначає, що екологічна компетентність – це підготовленість і здатність людини до практичного вирішення екологічних завдань, наявність у неї певних особистісних якостей у поєднанні з необхідним запасом знань і умінь діяти у проблемних ситуаціях [7].

З вищезазначеного ми розуміємо, що екологічна компетентність формує в особистості знання, вміння, якості, принципи та підготовленість до вирішення практичних завдань щодо природоохоронної діяльності в майбутньому. Формування екологічної компетентності передбачає засвоєння учнями необхідних знань, які є основою для розвитку відповідних ставлень, практичних умінь і навичок у сфері взаємодії з навколишнім середовищем. Це надає особистості можливість активно брати участь у розв'язанні екологічних проблем за допомогою творчого підходу. Такий підхід є важливою складовою Концепції екологічної освіти України, яка передбачає єдність трьох основних тенденцій: формування сучасних екологічних

уявлень, нового ставлення до природи, а також застосування нових стратегій і технологій взаємодії з природою.

У сучасних працях екологічна компетентність розглядається як здатність особистості до ситуативної діяльності в побуті та природному оточенні, коли набуті екологічні знання, навички, досвід і цінності актуалізуються в умінні приймати рішення і виконувати адекватні дії, усвідомлюючи їх наслідки для довкілля (В. Маршицька) [11].

О. Колонькова визначає екологічну компетентність як систему знань, умінь та навичок у сфері екологічної діяльності, що відповідають внутрішній позиції та забезпечують кваліфіковане розв'язання екологічно небезпечних ситуацій, спостереження та контроль за дотриманням екологічних вимог у різних сферах життєдіяльності згідно з екологічним законодавством України [8].

Очікуваним результатом розвитку екологічної компетентності є сформованість знань щодо ощадного природокористування, дотримання правил еко-поведінки, збереження природних ресурсів, сортування сміття, повторне використання вживаних речей. Фундаментом екологічної компетентності є екологічні знання, навички та вміння практичної діяльності в довкіллі. Екологічні знання, здобуті особистістю, є результатом її власного навчання, яке відбувається під впливом екологічної інформації. Необхідні знання для розвитку екологічної компетентності здобувачі освіти отримують під час занять в процесі вивчення предметів природничого циклу.

Екологічна компетентність спрямована не тільки на отримання знань про навколишнє середовище і екологічне становище загалом, а й формує у дитини вміння, розуміння щодо здійснення конкретних кроків для розв'язання цієї проблеми.

Екологічна компетентність є складовою екологічної культури. Як зазначає Ю. Швалб, природничо спрямована соціальна робота сприяє формуванню екологічної культури та розвитку особистості в цілому, та звертає увагу на важливість розвитку екологічної культури у людини. Науковець згідно з чотирирівнівною моделлю освіти (навчання, вчитися застосовувати знання, вчитися бути, вчитися жити разом) побудував психологічну модель формування екологічної культури. Ця модель екологічної культури містить поетапне формування екологічної грамотності, екологічної освіченості та екологічної компетентності. Тобто екологічна компетентність є невід'ємною складовою розвитку екологічної культури у людини. Розглянемо ці складові більш детально [16]:

1. *Екологічна грамотність.* Згідно з тлумачним словником, «екологічна грамотність – рівень природничо-наукових знань, спеціальних умінь і навичок, а також моральних якостей людини, що дають їй змогу свідомо брати участь в природоохоронній діяльності». Становлення екологічної грамотності проходить від отримання знань про екологію та її проблеми, установки на виконання правил природоохоронних законів та усвідомлення екологічних проблем через недотримання правил щодо збереження довкілля. Методом розвитку цього етапу

є екологічно-орієнтовані ігрова діяльність, демонстраційні експерименти та інтерактивні лекції.

2. *Екологічна освіченість* – це рівень розуміння та усвідомлення людиною проблем та викликів, що стосуються довкілля та природи. Вона містить знання про екологічні процеси, вплив людської діяльності на природу, а також усвідомлення власної ролі в збереженні середовища. Розвиток еко-свідомості на цьому етапі здобувається завдяки системності знань, вмінні застосовувати ці знання та вмінні транслювати знання, тобто поширювати їх. Розвиток екологічної освіченості відбувається через творчу, проєктно-ігрову діяльність, участь в екологічних ініціативах і заходах.

3. *Екологічна компетентність* – формування особистості, яка розуміє, оцінює і усвідомлює вплив людини на довкілля та природні ресурси, може приймати раціональні рішення та дії для розв'язання проблем. Розвиток екологічної компетентності залежить від особистісного ставлення до життєвого середовища та готовності відповідати за наслідки власної екологічної діяльності. Виховуються такі якості методом участі у тренінгу з формування готовності до екологічної діяльності та саме екологічною діяльністю.

4. *Екологічна культура* забезпечується формуванням системи особистісних цінностей, спрямованих на збереження природи, екологічної свідомості, екологічного світогляду та екологічно доцільної поведінки індивіда [12]. Тобто це сукупність знань, цінностей, умінь та практик, які сприяють усвідомленню

важливості збереження природи, а також раціональному використанню ресурсів. Вона охоплює розуміння взаємозв'язків між людиною та природою, усвідомлення власного впливу на довкілля та прийняття відповідальних рішень у побуті, громадському житті та виробництві. Екологічна культура сприяє створенню стійкого та збалансованого суспільства, де люди живуть у гармонії з природою, дбаючи про її збереження для майбутніх поколінь. Параметрами розвитку екологічної культури в індивідуума є екологічна свідомість та біоприродна діяльність. Методами розвитку є втілення проєктів і творчих задумів та самотійна екологічна діяльність [9].

Під час вивчення проблеми екологічної компетентності науковці акцентують увагу на тому, що головною метою екологічного виховання, екологічної культури, грамотності чи освіченості на першому і головному місці постає проблема співіснування природи і людини та важливість розвитку в дитини екологічно здорової особистості. Ми вбачаємо, що екологічна компетентність тісно пов'язана з екологічною культурою, ці два поняття доповнюють одне одного.

О. Бондар проводить паралелі між поняттями «екологічна компетентність» та «екологічна культура». Автор зазначає, що екологічна культура застосовується не лише для характеристики окремої особистості, а й стосовно окремих груп людей, суспільства загалом; розглядається як духовна основа, ціннісно-світоглядний орієнтир, що визначає вибір, рішення й спрямованість дії; як духовна основа, ціннісно-світоглядний

орієнтир, що визначає вибір рішення, спрямованість дії. Натомість екологічна компетентність має однозначно особистісне спрямування і не застосовується для характеристики суспільства; акцентується увага на предметно-дієвому компоненті, що передбачає оволодіння комплексною процедурою застосування знань і умінь для розв'язання актуальних екологічних завдань; компетентність узагальнює діяльнісно-практичні компоненти екологічної культури, ґрунтуючись на знаннях, різноманітних уміннях, цінностях і переконаннях, вольових якостях особистості; узагальнює діяльнісно-практичні компоненти екологічної культури, ґрунтуючись на знаннях, різноманітних уміннях, цінностях і переконаннях, вольових якостях особистості [2].

Отже, екологічна культура – це стан душі людини, її світогляд, переконання та орієнтир у житті. В свою чергу екологічна компетентність – це накопичені знання та конкретні дії щодо подолання екологічних криз та проблем, вміння відрізняти, що шкодить довкіллю, а що, навпаки, приносить користь, сформована звичка застосовувати здобуті знання з екологічної тематики протягом життя.

Розглянувши модель екологічної культури Ю. Швалба, ми бачимо, що екологічна компетентність займає пріоритетне місце у ній. Тому ми вбачаємо, що варто переглянути складові екологічної компетентності:

- когнітивна складова передбачає вивчення, запам'ятовування та застосування нових знань у сфері екології та створенні умов екологічного середовища;

- ціннісно-етична складова охоплює моральні, етичні цінності та принципи, підкріплені соціально-правовими аспектами (ця складова дає можливість будувати, оцінювати та вибирати екологічно орієнтовані вчинки, що базуються на принципах екологічної культури та гармонізації з природним середовищем);
- операційно-технологічна або поведінкова складова характеризує здібності особистості у застосуванні отриманих знань, умінь та навичок у практичній діяльності, вмінні ділитись знаннями та впливати на суспільство у сфері екології;
- мотиваційна складова окреслюється як внутрішня готовність індивідуума жити і виконувати принципи екологічної відповідальності для збереження довкілля, свого роду мотивація взаємодіяти з природою;
- особистісна складова екологічної компетентності говорить про екологічно сформовану особистість, яка веде екологічний спосіб життя, взаємодіє з природою та екологічно мислить.

Екологічна компетентність як інтегральна якість особистості визначається сукупністю сформованих у її структурі складових, які окреслюють її екологічну свідомість. Ця комплексна характеристика враховує розвиток знань, навичок, мотивації та практичних дій у сфері екології, сприяючи формуванню повноцінної екологічної компетентності у людини.

У формуванні екологічної компетентності використовуються різні підходи, які спрямовані на розвиток знань, навичок, цінностей та мотивації у сфері екології. Ось деякі з підходів:

1. Практичний підхід орієнтований на конкретні аспекти екології, такі як дослідження природи, взаємодія з навколишнім середовищем та участь у реалізації екологічних проєктів (Н. Стецула, Л. Оршанський) [14].
2. Інтерактивний підхід передбачає залучення учнів до активних дискусій, групової роботи та виконання практичних завдань з метою сприяння взаємодії та обміну думками щодо екологічних проблем (Я. Логвінова) [10].
3. Аксиологічний підхід спрямований на розвиток ціннісних орієнтацій, формування поваги до природи та підтримку бажання дбати про навколишнє середовище (Г. Глухова) [4].

Ці підходи допомагають створювати комплексну програму формування екологічної компетентності, яка охоплює всі аспекти, необхідні для ощадного та відповідального ставлення до природи.

Отже, на наше переконання, екологічна компетентність – це насамперед здатність особи до активності у побутових та природних умовах, де набуті екологічні знання, уміння і навички дають змогу ефективно приймати рішення, здійснювати ті чи інші вчинки та нести за них відповідальність, усвідомлювати наслідки своєї діяльності для оточуючого середовища. Екологічна компетентність характеризується дотриманням норм і правил певного індивідуума. Отримання та засвоєння принципів екологічної компетентності містить нормативний, когнітивний, емоційний, мотиваційний та практичний аспекти, сприяючи створенню екологічної гармонії та взаємодії з природою, що допомагає запобігати екологічно небезпечним ситуаціям.

Напряом педагогічної діяльності із навчання дбайливого природокористування набуває особливої актуальності у системі спеціальної освіти. Основою екологічної компетентності є екологічні знання. Саме із засвоєнням екологічних знань відбувається інформування школярів про проблеми екології, сприяння усвідомленню дітьми екологічних норм і цінностей. Екологічні знання сприяють формуванню свідомого ставлення до навколишнього світу, природи та закладають основи екологічної свідомості.

Відомо, що діти з порушеннями інтелектуального розвитку не так швидко опановують навчальний матеріал та засвоюють нові знання і практичні навички. Так, огляд наукових робіт, присвячених дослідженню психофізичного розвитку дітей з порушеннями інтелектуального розвитку (Г. Блеч, О. Гаяш, В. Синьов, В. Тарасова, С. Трикоз), дає можливість виокремити такі його особливості: слабкість процесу збудження і слабкість замикальної функції: нові умовні зв'язки формуються уповільнено, відзначаються нестійкістю, швидко зникають без закріплення; складність вироблення диференціювань: нездатність швидко і правильно відрізнити одне явище від іншого; розумові операції інертні та малорухомі, немає легкості у переході від одного логічного зв'язку до іншого; труднощі у розумінні абстрактних залежностей та послідовності подій без спирання на безпосереднє наочне сприймання; увага нестійка; сприймання відрізняється обмеженістю, недиференційованістю, слабкістю аналізу та узагальненістю сприйнятих вражень.

У вивченні методичних особливостей засвоєння екологічних знань учнями з порушеннями інтелектуального розвитку О. Вержиховська та І. Рудзевич зазначають, що ключовим етапом у формуванні екологічної компетентності є організація пізнавальної діяльності учнів та забезпечення сприймання явищ, предметів та подій під час навчання, ігор та суспільно-корисної праці. Саме при такій організації роботи діти можуть успішно оволодівати екологічними знаннями, отримувати знання про правила, норми поведінки та цінності, пов'язані з природою, набувати практичних умінь і навичок щодо природоохоронної діяльності.

Авторами також визначено основні напрями діяльності педагога, які спрямовані на формування екологічної компетентності у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку:

1. Розвиток внутрішньої потреби у пізнанні природи. Цей напрям роботи спрямований на виклик інтересу у дитини до вивчення природи, формування пізнавальної активності та цікавості.
2. Оволодіння нормами екологічно грамотної поведінки. Здійснює розвиток знань, умінь і навичок, які дають можливість оволодіти екологічною поведінкою та свідомо поводитись з природою.
3. Засвоєння народних традицій у взаємовідносинах з природою. Спрямовано на ознайомлення дітей з народними традиціями українців, повагою до рослинних народних символів, які оспівуються у піснях та віршах та природи загалом.
4. Залучення до природоохоронної діяльності. Спрямовано на залучення учнів до заходів з охорони природи.

5. Сприяння переходу опанованих знань в переконання та естетичні смаки. Цей напрям забезпечує перехід отриманих знань в переконання, розвиток естетичного смаку та встановлення норм поведінки в природі [3].

Ю. Галецька та І. Матвійчук наголошують, що екологічна компетентність формується під час спостереження та догляду за рослинами, діти долучаються до природного середовища особисто, вчаться правильному поводженню з рослинами та формують уявлення про природні чинники для розвитку рослин. Ці аспекти учні з порушеннями інтелектуального розвитку отримують на уроках природознавства, географії, трудового навчання та соціально-побутового орієнтування.

Я. Співак, досліджуючи екологічну компетентність у процесі вивчення природознавства, зазначає, що елементи екологічної теорії та практики і запровадження їх в життя діти з порушеннями інтелектуального розвитку мають опановувати паралельно із засвоєнням основних понять та набуттям умінь і навичок з природничих наук. Також автор зазначає, що інтерес до природи та природоохоронної діяльності в учнів спеціальної школи має поверхневий і нестійкий характер, якість екологічних знань характеризується низьким рівнем усвідомленості, міцності, систематизованості і повноти [13].

І. Матвійчук, С. Абрамова, Т. Скиба наголошують на важливості географії у формуванні екологічної компетентності в школярів з порушеннями інтелектуального розвитку. О. Одинченко та Т. Скиба розглядають географічні ігри як засіб

формування правил поведінки у природі та виховання моральних норм дитини.

Аналіз педагогічних досліджень показав, що для формування екологічної компетентності учнів з порушеннями інтелектуального розвитку важливі такі підходи:

1. Індивідуальна освітня траєкторія – ця траєкторія охоплює предметний та соціально-орієнтований напрями, що сприяють формуванню життєво-необхідних навичок.
2. Життєва компетентність – це здатність дитини з порушеннями інтелектуального розвитку у процесі інтегрування в соціальне оточення цілісно реалізовувати свої досвід і цінності, керувати емоціями, регулювати власну поведінку.
3. Пошукова діяльність – це необхідність стимулювати учнів до сприймання властивостей і якостей предметів, явищ природного і соціального оточення, що сприяє ефективному формуванню ключових та предметних компетентностей.
4. Стратегії навчання – розроблення інноваційних стратегій навчання учнів з порушеннями інтелектуального розвитку, для розвитку їх готовності у житті суспільства.
5. Конкретизація змісту навчання – підбір індивідуального змісту навчання для дітей відповідно до їхніх пізнавальних можливостей.

Вчені зазначають, що процес формування у школярів екологічної компетентності повинен супроводжуватись дотриманням принципів екологічної освіти та виховання, до числа яких входять такі:

- принцип взаємозв'язку глобального, національного та краєзнавчого підходів;
- співпраці;
- прогностичності;
- міждисциплінарності;
- єдності теорії та практики;
- безперервності;
- єдності інтелектуального та емоційного сприйняття навколишнього середовища у практичній діяльності щодо його збереження, догляду за ним та поліпшення його якісного та кількісного складу.

Отже, сформована екологічна компетентність дає змогу школяру на практиці реалізовувати наявні знання та навички в екологічній сфері. Особистість, яка володіє високим рівнем екологічної компетентності, повинна вміти встановлювати та правильно аналізувати причинно-наслідкові зв'язки екологічних проблем, а також прогнозувати екологічні наслідки людської діяльності. Екологічна поведінка особистості у побуті, в умовах навчання та трудової діяльності повинна бути екологічно виправдана та доцільна. Загальною метою екологічної освіти є формування людини, яка здатна усвідомлювати наслідки власних дій щодо навколишнього природного середовища, людини, яка може жити у відносній гармонії з природою в умовах сучасного світу.

Висновки. Аналіз психолого-педагогічних джерел довів необхідність розкриття змісту поняття «екологічна

компетентність», особливостей її структури щодо реалізації в освітньому процесі. Під «екологічною компетентністю» ми розуміємо інтегрований результат навчальної діяльності учнів, пов'язаний із набуттям системи знань, умінь та ціннісних орієнтацій особистості у сфері екологічної діяльності, які формуються передусім завдяки опануванню змісту предметів екологічного спрямування.

Більшість авторів вважають, що саме на уроках створюються можливості для залучення дітей з інтелектуальними порушеннями до екологічно-орієнтованої діяльності та формування в них екологічної компетентності.

Перспективою подальших досліджень з даної теми є: вивчення особливостей сформованих екологічних знань у школярів з порушеннями інтелектуального розвитку; дослідження рівня розвитку екологічної культури учнів спеціальної школи; вивчення рівня теоретичних знань та практичних умінь у збереженні природних багатств та розробка педагогічних умов ефективного формування екологічної компетентності в освітньому процесі у школярів з порушеннями інтелектуального розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бібік, Н. (2017). *Нова українська школа: Порадник для вчителя : Навч.-метод. матеріали*. ТОВ «Вид. дім «Плеяди».

2. Бондар, О. (2015). *Екологічна освіта для сталого розвитку у запитаннях та відповідях*. Грінь Д.С.
3. Вержиховська, О., & Рудзевич, І. (2016). *Теорія і методика виховання дітей в спеціальній школі*(2-ге вид.). Кам'янець-Под. нац. ун-т ім. Ів. Огієнка.
4. Глухова, Г. (2007). *Аксіологічні засади формування екологічної культури студентів вищих технічних навчальних закладів*[Дис. канд. пед. наук, Південноукраїнський регіональний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів]. https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/42033/Hlukhova_dis.pdf?sequence=1&isAllowed=y
5. Головань, М. (2008). Компетенція і компетентність: Досвід теорії, теорія досвіду. *Вища освіта України*, (3), 23–30.
6. Коваль, В., & Погасій, І. (2018). *Екологічна компетентність учителя Нової української школи*.
7. Колонькова, О. (2007). Формування екологічної компетентності старшокласників засобами дистанційної освіти. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: Зб. наук. прац*, 1(10), 379–387.
8. Левченко, В. (б. д.). *Психологічний супровід формування екологічної компетентності*. <https://lib.iitta.gov.ua/716415/1/Екологічна%20компетентність.pdf>
9. Логвінова, Я. (2019). Інтерактивні технології формування екологічної компетентності студентів. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*, (168), 136–138.
10. Маршицька, В. (2005). Сутнісні характеристики екологічної компетентності учнів початкової школи. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: Зб. наук. праць*, 2(8), 20–24.

11. Плахотнік, О. (2004). 12. Психолого-педагогічні засади ціннісного ставлення особистості до природи. *Гуманізація навчально-виховного процесу. Науково-методичний збірник*, (21), 320–328.

12. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, Постанова Кабінету Міністрів України № 1392 (2020) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-п#Text>

13. Співак, Я. (2013). *Формування екологічної культури в розумово відсталих підлітків у процесі вивчення природознавства*[Автореф. дис. канд. пед. наук, Міністерство освіти і науки України національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова]. <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/37931/100182540.pdf?sequence=1>.

14. Стецула, Н., & Оршанський, Л. (2023). Практичні аспекти методики підготовки майбутніх учителів до формування екологічної компетентності учнів на уроках географії. *Ukrainian Educational Journal*, (1), 141–151. <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2023-1-141-151>

15. Чеботарьова, О., Блеч, Г., Бобренко, І., Гладченко, І., Мякушко, О., Трикоз, С., Сухіна, І., & Ярмола, Н. (2019). Освіта учнів з інтелектуальними порушеннями в контексті нової української школи. У О. Чеботарьова (Ред.), *Особливості реалізації компетентнісного підходу в освіті дітей з інтелектуальними порушеннями*(с. 233). ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України. [https://ispukr.org.ua/articles/19/Особливості%20реалізації%20компетентнісного%20підходу%20в%20освіті%20дітей%20з%20інтелектуальними%20порушеннями%20\(ост%20ред\).pdf](https://ispukr.org.ua/articles/19/Особливості%20реалізації%20компетентнісного%20підходу%20в%20освіті%20дітей%20з%20інтелектуальними%20порушеннями%20(ост%20ред).pdf)

16. Швалб, Ю. (2018). *Екологічна психологія*. Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. https://lib.iitta.gov.ua/712889/1/hrestom_eco_2018a.pdf. Київ : Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, 2018. 223 с.

REFERENCES

1. Bibik, N. (2017). Nova ukrainska shkola: Poradnyk dlia vchytelia [The New Ukrainian School: Teacher's Guide]: Navch.-metod. materialy. TOV «Vyd. dim «Pleiady» [in Ukrainian].
2. Bondar, O. (2015). Ekolohichna osvita dlia staloho rozvytku u zapytanniakh ta vidpovidiakh [Environmental education for sustainable development in questions and answers].Hrin D.S [in Ukrainian].
3. Verzhikhovska, O., & Rudzevych, I. (2016). Teoriia i metodyka vykhovannia ditei v spetsialnii shkoli [Theory and methods of raising children in a special school] (2-he vyd.). Kamianets-Pod. nats. un-t im. Iv. Ohienka [in Ukrainian].
4. Hlukhova, H. (2007). Aksiolohichni zasady formuvannia ekolohichnoi kultury studentiv vyshchych tekhnichnykh navchalnykh zakladiv [Axiological principles of formation of ecological culture of students of higher technical educational institutions][Dys. kand. ped. nauk, Pivdennoukrainskyi rehionalnyi instytut pislidyplomnoi osvity pedahohichnykh kadriv]. https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/42033/Hlukhova_dis.pdf?sequence=1&isAllowed=y [in Ukrainian].
5. Holovan, M. (2008). Kompetentsiia i kompetentnist: Dosvid teorii, teoriia dosvidu [Competence and competence: Theory experience, theory of experience]. Vyshcha osvita Ukrainy, (3), 23–30 [in Ukrainian].
6. Koval, V., & Pohasii, I. (2018). Ekolohichna kompetentnist uchytelia Novoi ukrainskoi shkoly [Environmental competence of the teacher of the New Ukrainian School][in Ukrainian].
7. Kolonkova, O. (2007). Formuvannia ekolohichnoi kompetentnosti starshoklasnykiv zasobamy dystantsiinoi osvity [Formation of environmental competence of high school students by means of distance education]: Teoretyko–metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi Zb. nauk. prats, 1(10), 379–387 [in Ukrainian].

8. Levchenko, V. (b. d.). Psykholohichniy suprovid formuvannia ekolohichnoi kompetentnosti [Psychological support of the formation of environmental competence].

<https://lib.iitta.gov.ua/716415/1/Ekolohichna%20kompetentnist.pdf> [in Ukrainian].

9. Lohvinova, Ya. (2019). Interaktyvni tekhnolohii formuvannia ekolohichnoi kompetentnosti studentiv [Interactive technologies for the formation of environmental competence of students]. Naukovi zapysky. Serii: Pedahohichni nauky., (168), 136–138 [in Ukrainian].

10. Marshytska, V. (2005). Sutnisni kharakterystyky ekolohichnoi kompetentnosti uchniv pochatkovoї shkoly [Essential characteristics of environmental competence of elementary school students]. Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodii: Zb. nauk. prats., 2(8), 20–24 [in Ukrainian].

11. Plakhotnik, O. (2004). 12. Psykholoho-pedahohichni zasady tsinnisnoho stavlennia osobystosti do pryrody [Psychological and pedagogical principles of the value attitude of the individual to nature]. Humanizatsiia navchalno-vykhovnoho protsesu. Naukovo-metodychnyi zbirnyk, (21), 320–328 [in Ukrainian].

12. Pro zatverdzhennia Derzhavnoho standartu bazovoi i povnoi zahalnoi serednoi osvity, Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 1392 [On the approval of the State standard of basic and comprehensive general secondary education, Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 1392](2020) (Ukraina). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-p#Text> [in Ukrainian]

13. Spivak, Ya. (2013). Formuvannia ekolohichnoi kultury v rozumovo vidstalykh pidlitkiv u protsesi vyvchennia pryrodoznavstva [The formation of ecological culture in mentally retarded teenagers in the process of studying natural science] [Avtoref. dys. kand. ped. nauk, Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy natsionalnyi pedahohichniy universytet imeni M. P. Drahomanova]. <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/37931/100182540.pdf?sequence=1> [in Ukrainian].

14. Stetsula, N., & Orshanskyi, L. (2023). Praktychni aspekty metodyky pidhotovky maibutnikh uchyteliv do formuvannia ekolohichnoi kompetentnosti uchniv na urokakh heohrafi [Practical aspects of the methodology of training future teachers for the formation of environmental competence of students in geography lessons]. *Ukrainian Educational Journal*, (1), 141–151. <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2023-1-141-151> [in Ukrainian].

15. Chebotarova, O., Blech, H., Bobrenko, I., Hladchenko, I., Miakushko, O., Trykoz, S., Sukhina, I., & Yarmola, N. (2019). Osvita uchniv z intelektualnymy porushenniamy v konteksti novoi ukrainskoi shkoly [Education of students with intellectual disabilities in the context of the new Ukrainian school]. U O. Chebotarova (Red.), *Osoblyvosti realizatsii kompetentnisnoho pidkhodu v osviti ditei z intelektualnymy porushenniamy* (s. 233). ISPP imeni Mykoly Yarmachenka NAPN Ukrainy. [https://ispukr.org.ua/articles/19/Osoblyvosti%20realizatsii%20kompetentnisnoho%20pidkhodu%20v%20osviti%20ditei%20z%20intelektualnymy%20porushenniamy%20%20\(ost%20red\).pdf](https://ispukr.org.ua/articles/19/Osoblyvosti%20realizatsii%20kompetentnisnoho%20pidkhodu%20v%20osviti%20ditei%20z%20intelektualnymy%20porushenniamy%20%20(ost%20red).pdf) [in Ukrainian].

16. Shvalb, Yu. (2018). Ekolohichna psykholohiia [Environmental psychology]. In-t psykholohii im. H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy. https://lib.iitta.gov.ua/712889/1/hrestom_eco_2018a.pdf. Kyiv : In-t psykholohii im. H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy, 2018. 223 s. [in Ukrainian].

ПОШУКИ Й ЕКСПЕРИМЕНТИ

УДК 37.013:376

Галина Воробель,

кандидат педагогічних наук, заслужений працівник освіти України,
директор